

MASHA GESSEN



Když Gessen mluví o autokracii,
tak raději poslouchejte.

THE NEW YORK TIMES

HOST



MASHA GESSEN



**PŘELOŽIL
TOMÁŠ KAČER**

BRNO 2021

Surviving Autocracy

Copyright © 2020 by Masha Gessen

Preface copyright © 2021 by Masha Gessen

Translation © Tomáš Kačer, 2021

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2022

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-0856-3 (PDF)

ISBN 978-80-275-0857-0 (ePUB)

ISBN 978-80-275-0858-7 (MobiPocket)

OBSAH

Předmluva	9
Úvod.....	25

AUTOKRATICKÝ POKUS

1. Jak to pojmenujeme?	31
2. Čekání na požár Říšského sněmu	35
3. Polystyrenový prezident	45
4. Mohli bychom to nazvat kakistokracií	57
5. Mohli bychom to nazvat korupcí.	67
6. Mohli bychom to nazvat aspirační autokracií ..	79
7. Mohli bychom předstírat, že je mimozemšťan, nebo to nazvat vládou zkázy.	87
8. Smrt důstojnosti	93
9. Mueller nás nespasil.	99
10. Instituce nás nespasily	107

VLÁDCE NAD REALITOU

11. Slova mají význam – nebo by ho měla mít	113
12. Lež mocných	127
13. V pasti tweetů	139
14. Normalizace je (téměř) nevyhnutelná	149
15. Hnutí odporu v Trumpově válce s médii	163
16. Jak umírá politika	185

KDO JE TO „MY“?

17. Prezident nadřazenosti bílých mužů	197
18. „Shodit těžké břemeno pokrytectví“	201
19. Antipolitika strachu	209
20. Proti občanské společnosti	217
21. Moc morální autority	229
22. Kdo je to „my“? A kým jsme?	241

Doslov	261
Poděkování	267
Ediční poznámka	269
Poznámky	271
Jmenný rejstřík	315

PŘEDMLUVA

Jednou z mnoha znepokojivých charakteristik Trumpova prezidentství bylo jakési převrácení historického poměru. V časech považovaných za normální, v mírových dobách, jsou soukromé životní milníky (narození dětí, zasnuby, nová zaměstnání, nemoci, rozchody, dovolené, povýšení a data vydání knih) častější a významnější než politické události. Během Trumpova prezidentství a bezprostředně po něm stejně jako za války probíhaly častěji zlomové události, mnohé z nich historicky bezprecedentní a mnohé se nám zaryly do paměti hlouběji než milníky soukromého života. Tato knížka je toho ukázkou: téměř celá vznikla během slyšení k prvnímu impeachmentu Donalda Trumpa v americkém Kongresu. Její úpravy mi zabraly několik měsíců na počátku pandemie covidu-19, kdy se rozměr neschopnosti Trumpovy vlády a její zbabělý nezájem projevil naplno. Když

se švédský nakladatel rozhodl vydat knihu s mírným odkladem oproti jejímu vydání v Americe, okolnosti mě dovedly k tomu sepsat o Trumpovi a jeho odmítnutí uznat volební porážku nový úvod. Kniha ve Švédsku vyšla v den, kdy dav na Trumpův popud zaútočil na Kapitol, aby za použití násilí přerušil oficiální potvrzení výsledku voleb. O týden později, v den mých narozenin, byl ve Sněmovně reprezentantů schválen další Trumpův impeachment, tentokrát za podněcování ke vzpouře. Předmluva k tomuto vydání přibyla, když Senát hlasoval pro Trumpovo zproštění viny. Poslední rok jeho prezidentství až po nehorázný, krvavý konec narušil tok času, smysl dějin, jako bychom žili ve válce – válce, která skončila bez mírové dohody či přiznání porážky, což znamená, že možná neskončila vůbec.

Druhý proces impeachmentu Donalda Trumpa byl pomníkem jeho prezidentství. Šlo o bitvu mezi slovy, která mají význam, a nihilistickým šumem, kdy libovolná věc může znamenat cokoli nebo také nic a mezi slovy stejně není rozdíl – a nihilismus zvítězil.

V průběhu tří dnů sněmovní předkladatelé žaloby k impeachmentu pečlivě uspořádávali fakta, fotografie a argumenty do přehledného příběhu: Trump podnikl násilnou vzpuru. Předkladatel žaloby k impeachmentu za Sněmovnu reprezentantů Jamie Raskin v úvodní řeči slíbil, že bude stručný a konkrétní. Předložil případ „založený na prostých, jasných faktech. Vše se zakládá na faktech“. Jedním z těchto fakt byl explicitní sestřih filmových záběrů z napadení. Videoklip začal úryvkem

z Trumpova projevu, kterým dav zmobilizoval. O pár hodin později Raskin popsal fakta ohledně děsivých chvil, kterými si v útrobách Kapitolu v obležení prošla jeho vlastní rodina, a dodal ještě další fakta. „Toho dne umírali lidé,“ řekl. „Policisté skončili s pohmožděním hlavy a poškozením mozku. Několika lidem vydloubli oči. Jeden policista dostal infarkt. Další toho dne přišel o tři prsty. Dva policisté spáchali sebevraždu. Senátorky a senátoři, tohle nesmí být naše budoucnost.“

Pak za druhou stranu promluvil Bruce Castor, jeden z představitelů Trumpova týmu obhájců. Mluvil déle než půl hodiny a v projevu zmínil *Listy federalistů*; tři otce zakladatele; Listinu práv; to, že před čtyřiceti lety pracoval v budově Kapitolu; že Kapitol tento týden před pár dny také navštívil; význam Senátu; pád Říma; vrozenou křehkost demokracie; Benjamina Franklina; Filadelfii; nezávislost na Velké Británii; nejmenovaného člena Kongresu; první dodatek americké ústavy; že proti Trumpovi nebylo vzneseno obvinění ze spiknutí; výjimečnou povahu impeachmentu; Billa Clintona; bývalého nejvyššího státního zástupce Erika Holdera; zátah na pašeráky zbraní známý pod označením Operation Fast and Furious (Operace Rychle a zběsile); zesnulého senátora Everetta Dirksena ze státu Illinois; Dirksenovy projevy; že gramofon je zastaralá technologie; Nebrasku a její právní filozofii a senátora Bena Sassea; všechny další senátory a to, jak byli skvělí; stavidla; vodní víry a bibli; čtrnáctý dodatek ústavy; koncept šušky, který ilustroval na příkladu očividně

jasnovideckým nadáním obdařeného řidiče hovořícího s manželkou v hypotetickém autě; domnělé senátní pravidlo, které zní: „Hej, tohle nemůžete!“ (není jasné co); zjevný „opravdový důvod“ pro impeachment, kterým je to, že Trumpovi političtí soupeři se s ním bojí utkat ve volbách; několik prezidentů na jedno funkční období; moudrost voličů; strach, který voliči vyvolávají ve členech Kongresu a také institut obstrukce, z čehož vyvodil: „Prezident Trump už není v úřadu. Cíle daného ústavou bylo dosaženo. Byl odstraněn voliči.“ Podle novinářů v projevu odbíhal, blábolil a neudržel linii. Přesně tak to bylo. Šlo o urážku probíhajícího procesu a útok na rozum. Obhajoba dále pustila vlastní videa, mezi nimi jeden bizarní sestřih záběrů demokratických politiků, jak říkají slovo „boj“. Tato videa stejně jako Castorova bizarní úvodní řeč vyvracela jasnou, fakty podloženou argumentaci, kterou přednesli zástupci Sněmovny, rámem. Jako by do sálu vtrhla potopa.

Hannah Arendtová v *Původu totalitarismu* identifikovala paradoxní dualitu, která charakterizuje obecnost totalitních vůdců: důvěřivost spojenou s cynismem:

Masová propaganda zjistila, že její publikum je kdykoli ochotno uvěřit tomu nejhoršímu, bez ohledu na míru absurdnosti, a nechává se klamat vcelku bez námitek, protože stejně považuje každé prohlášení za lež. Totalitní vůdce lidu stavěli svou propagandu na správném psychologickém předpokladu, že za takových okolností je možné

lid jednoho dne obalamutit nefantastičtějšími tvrzeními a spoléhat na to, že když mu budou nazítří podány nezvratné důkazy o jejich nepravdivosti, lid najde útočiště v cynismu; namísto co by se rozešli s vůdci, kteří jim lhali, budou lidé prohlašovat, že celou dobu věděli, že prohlášení je lživé, a budou vůdce obdivovat pro jejich svrchovanou taktickou obratnost.¹

Další vlastností totalitních vůdců i jejich následovníků je víra, že cíl světí prostředky. V důsledku toho je pak snadnější přijmout lež jakožto taktický manévr, a dokonce ji podporovat – a později přistupovat na další a další lži.

Trumpův tým obhájců předpokládal, že jeho publikum je stejně důvěřivé jako cynické. Nějaké právní argumenty obhájci i republikánští senátoři (z nichž někteří slyšení bojkotovali a další přišli jen proto, aby svůj pohrdavý postoj demonstrovali tak, že si něco čmárali na papír nebo zírali do mobilu) nabídli, především však hodlali ukázat, že nic z toho nemá žádný význam: že Trump nepodněcoval, a přesto podněcoval; že prohrál volby, a přesto v nich vyhrál; že v budově byli členové Antify, jak Trump tvrdil předsedovi republikánské většiny v Senátu Kevinu McCarthymu; že vzpoury se zúčastnily skupiny „nalevo i napravo“, jak tvrdil Trumpův právník Michael van der Veen. Arendtová píše o tom, že důvěřivost a cynismus byly přítomné v různém poměru v závislosti na místě daného člověka

v hierarchii totalitního hnutí. Například senátor může být cyničtější a obyčejný zastánce konspiračních teorií spíše důvěřivý. Domnívám se, že poměr mezi důvěřivostí a cynismem se může v čase měnit také podle nálady či okolností – protože možné je všechno a význam ničeho není daný.

K odsouzení bylo potřeba hlasů dvou třetin senátorů. Čtyřicet tři z padesáti republikánů v této komoře však hlasovalo pro osvobození bývalého prezidenta. Ať už to udělali proto, že se báli následků (všichni republikánští senátoři i poslanci ve Sněmovně, kteří hlasovali pro impeachment, se setkali s kritikou od své strany na úrovni států, které zastupovali), podřídili se stranické disciplíně (předseda senátní menšiny Mitch McConnell hlasoval pro zproštění viny), nebo z upřímného přesvědčení, výsledek opět – poprvé od Trumpova konce v úřadu – ukázal, že Trump přeměnil republikánskou stranu ve stranu jediného autokrata, která prosazuje vlastní verzi událostí v rozporu s fakty i přesto, že její členové sami patří mezi svědky a oběti násilných událostí.

Joe Biden ve vítězné řeči čtyři dny po volebním dnu – poté co ho televizní stanice konečně vyhlásily vítězem prezidentského klání – slíbil, že skoncuje s národní noční můrou. Zdůraznil, že jeho zvolením si většina Američanů vybrala možnost „povolat síly slušnosti a síly spravedlnosti. Povolat síly vědy a síly naděje“ – síly všeho dobrého, spolehlivého a důvěrně známého, co by nám

mohlo pomoci zbavit se pocitu, že žijeme v nestabilní a bezcitné, temné realitě. Biden slíbil, že „obnoví duši Ameriky“.

Duše Ameriky byla poškozena nenávisťným a pro-lhaným prezidentem, vládou pokoušející se zničit sebe samu, která okázale odmítala hodnotu lidského života. Trumpova administrativa nás Američany naučila, že se o nás, naše rodiče a děti nikdo nepostará, protože naše životy nemají žádnou cenu, jsou na jedno použití. Naučila nás, že ve Spojených státech není bezpečno. Prezident nám neustále opakoval hrozby, že budeme zavražděni nelegálními přistěhovalci a přemohou nás násilní demonstranti – naše životní zkušenost nám přitom ukazovala, že se neustále nacházíme na pokraji katastrofy, před kterou nás nikdo neochrání, ať už jde o nemoci, nebo ekonomické potíže. Ještě když Biden mluvil, Trump stále odmítal uznat volební prohru a dál se pokoušel výhrůžkami přimět realitu, aby se mu podvolila. Porážku nikdy neuznal.

Jak lze po takovém traumatu vyléčit duši národa? V porovnání s jinými dobami a místy vypadá naše trauma z posledních čtyř let malé. Život s krutým a hulvát-ským lidem trval početně krátkou dobu. Jiné země se musely zotavit z diktatury a totality, vyrovnat se s gulagy, zmizeními lidí a genocidou – i Spojené státy mají svá vlastní neřešená dědictví z dob otrokárství a kolonizace, která v konečném důsledku Trumpa zastiňují. Ale ze zkušeností společností, které prošly významnou proměnou, se můžeme poučit. Obecně vzato si tyto společnosti

musely vybrat mezi dvěma cestami: cestou vyrovnání se s minulostí, nebo cestou zapomnění.

Argumenty ve prospěch zapomnění jsou vždy po ruce. Byly rozpoznatelné i v Bidenově vítězném projevu. „Abychom se posunuli dál, musíme přestat jednat s oponenty jako s nepřáteli,“ řekl Biden. Strach z rozdělené společnosti – a čiré vyčerpání z následků rozděľující politiky – se snadno změnil v pozici, že se nemá dráždit hada bosou nohou. Na začátku devadesátých let zrušil první ruský ústavní soud postsovětské éry plánovaný veřejný proces s komunistickou stranou a mnoho čelných představitelů země vyzývalo lid, aby udělal za minulostí tlustou čáru. Z větší části je k tomu dovedla pragmatická nutnost. Skutečné vyrovnání se s minulostí by smetlo každého, kdo měl jakoukoli zkušenost s vládnutím, úřady by se potýkaly s nedostatkem zaměstnanců a odkrytí hříchů minulosti by vedlo ke sporům v rodinách i celých komunitách. A nakonec, vyrovnání se s minulostí, ať už soudní cestou, nebo v médiích, by nevyhnutelně stálo mnoho energie a přitáhlo by velkou pozornost. Vláda Borise Jelcina chtěla ukázat lepší cestu, takovou, pro niž by minulost byla bezvýznamná. Tlak, který tehdy cítila ruská vláda, nebyl nepodobný tlaku, který cítila Bidenova administrativa při převzetí agend uprostřed řádící pandemie a katastrofální ekonomické krize. Jenomže ruský plán na pokrok vpřed selhal. Staré spory se během několika let proměnily v nepřekročitelné propasti a minulost v totalitním Sovětském svazu, která neprošla seriózním přezkumem, se stala předmětem všeobjímající nostalgie.

Za posledních padesát let udělala americká politická kultura z odpuštění a zapomnění nejprve ctnost a poté fetiš, od milosti udělené Geraldem Fordem Richardu Nixonovi přes Gorovo odevzdání vítězství v prezidentských volbách Georgi W. Bushovi až po Obamovo rozhodnutí nevyšetřovat zločiny Bushovy administrativy. Nástup Donalda Trumpa zčásti umožnilo také to, že po skončení éry George W. Bushe nedošlo k vyrovnání se s minulostí. Rozhodnutí zapomenout na Trumpovo prezidentství a pokračovat jako obvykle by znamenalo zachování trumpistické republikánské strany. Zákondárci, kteří podporovali Trumpa a z nichž někteří odmítali uznat výsledky voleb dokonce i poté, co na vlastní kůži zažili násilný pokus o vzpouru, budou zřejmě i nadále zastávat své funkce a budou do nich opětovně voleni. Bývalí zaměstnanci exekutivy budou dál zveřejňovat paměti ze zákulisí a získávat pozice v think-tancích a na univerzitách, zatímco budou čekat na další republikánskou vládu. Jinými slovy si ponechají solidní postavení mezi politickou elitou, a tím budou dokazovat, že politická moc ve Spojených státech je zárukou trvalé imunity před stíháním a veřejným odsouzením. Nebo jak to jednou slavně vyjádřil Trump: „Když jste hvězda, nechají vás to dělat. Můžete si dělat, co chcete.“

Pokud jde o nás ostatní, jestli se rozhodneme prostě jít dál a s minulostí se nevyrovnávat, vydáme se na cestu i s tíhou svého traumatu: traumatu čtyř let studu, který nás jímá pokaždé, když jsme museli sledovat nebo poslouchat prezidenta; traumatu mnoha přistěhovalců ze

strachu o sebe i své děti a ostatních z toho, že se stali komplici ve válce s přistěhovalci; traumatu z pozorování prezidentské rodiny, která si z vlády udělala další odvětví svého podnikání; traumatu z pohledu na přátele a příbuzné, kteří onemocněli a zemřeli během pandemie, jejíž důsledky mohly být mnohem méně závažné; traumatu z té poloviny národa, která, podněcována prezidentem, popírala existenci smrtelné choroby a odmítala chránit sebe i ostatní; traumatu z pohledu na americké ozbrojené složky zasahující proti demonstrantům; traumatu z prezidentových reakcí na výzvy, aby bojoval se systémovým rasismem, kterými dále rozdmýčával rasistickou nenávist; traumatu z pocitů bezmoci a vzteku. Volby všechnu bolest, vztek, strach a bezmoc nesmýly hlavně proto, že nedopadly ani zdaleka jednoznačně: při pohledu na poměrný zisk absolutního počtu hlasů obou kandidátů by člověk mohl dojít k závěru, že šlo o normální, obyčejné volební klání. Ale takovým nebylo.

Navzdory všem traumatům, které si lidstvo už dokázalo přivodit, toho o tom, jak se s nimi vyrovnat, víme pozoruhodně málo. Psychologové a psychiatři specializující se na kolektivní spíše než individuální trauma jsou vzácní. Mezi lidmi zabývajícími se kolektivním traumatem je oblíbená metoda známá jako „narativní terapie“. Když před několika lety vznikaly řešerše pro mou knihu o traumatech z totality v Rusku, společnost mi v Dulwich Centre v australském Adelaide nějakou dobu dělali průkopníci tohoto postupu. Výsledky jejich práce, ve které se kromě jiného zabývali komunitami

původních obyvatel Austrálie, našly uplatnění po celém světě. Jejich přístup kombinuje velké množství různých metod jako vyprávění, psaní dopisů a různé rituály. Lidé mohou mluvit o tom, co dělali a co se jim stalo, mohou své příběhy opakovat v různých kontextech a formátech, případně mohou své vyprávění nahrát. Naplňuje se tím několik cílů. Díky nově vzniklým rituálům získávají hlas lidé, kteří předtím nebyli na veřejnosti slyšet. Důraz na akt vyprávění a naslouchání může narušit zakořeněné představy o tom, co je spravedlnost a jak vypadá trest. Někteří lidé, kteří s kolektivním traumatem pracují, zapojují velké publikum, a mohou tak pracovat s principem morální újmy. Z hlediska kolektivního traumatu utrpěla morální újmu společnost jako celek, tedy nikoli jen oběti, ale také pachatelé a kolemjdoucí – toto zranění se týká celé společnosti, i když nikoli stejnou měrou a stejného druhu. Cílem vyrovnání se s minulostí je morální obroda.

Veřejné rituály, během kterých by se vyprávěly příběhy z Trumpovy éry, by dokázaly hojit rány, protože by bylo zaručeno, že lidé budou vyslyšeni. Vzniklo by prostředí zodpovědnosti a transparentnosti – výsledkem by nutně nemuselo být potrestání podle práva, utrpěla by však pověst lidí, kteří lhali v Trumpův prospěch, takže by přišli o prestižní místa, a lidé, kteří s Trumpem spolupracovali a porušovali zákon, by museli odejít z vlády a think-tanků. Tím nejdůležitějším však je, že bychom se museli zamyslet nad otázkou, co Trumpovu vládu umožnilo.

Jedna z nejcitovanějších vět americké non-fiction literatury pochází od Joan Didionové: „Vyprávíme si příběhy, abychom žili.“ Je to první věta z *Bílého alba*, eseje, ve které Didionová představuje několik fakt, několik obrazů a několik poznámek k reportážím z roku 1968. Cítila, že ztratila schopnost uspořádat obsahy do příběhů, a v důsledku toho se jí zdálo, jako by se ztrácel také život samotný. Trápily ji symptomy, které někteří chápali jako neurologické a jiní jako psychiatrické – či s odstupem, tak jako Didionová sama, jako normální reakci na rok 1968, ze kterého by každého stihla nevolnost a závratě. Navenek působila, že funguje normálně – jen někdy tomu tak nebylo, v mysli na ni dotíraly nespojité věty a drtivě na ni doléhal pocit existenční hrůzy, kterého se nedokázala zbavit, protože stál na reálných základech.

Národy jsou v tomto jako lidé: bez příběhu nemohou přežít. Společné chápání minulosti a budoucnosti, široká shoda na uspořádání, víra v to, že vzdálení i bezprostřední sousedé s vámi sdílejí obecné chápání reality a aktuálního dění – to vše je potřeba pro funkční politiku. Americká politika za dozvuků Trumpova prezidentství je jako život Didionové v roce 1968: změt útržků, tenká skořápka něčeho funkčního a hluboká propast opodstatněných existenčních obav. V prvních dnech Bidenova prezidentství musely nová administrativa, Kongres i celá společnost učinit rozhodnutí, kolik energie, kolik času a kolik bolesti by měly investovat do líčení příběhu trumpismu.

Dokud tento příběh neuslyšíme, úkol ochránit nás před budoucími násilnými pokusy o vzpouru připadne

FBI a uniformovaným složkám. Bezpečnostní opatření v Kapitolu a hlavním městě budou permanentně zpřísněná, sledování osob řádově poroste. Jinými slovy, Spojené státy na tuto krizi zareagují stejně, jako reagují na mnoho jiných: navýšením bezpečnostních opatření a krácením politických práv. Užití neblahého výrazu „domácí terorista“ po událostech z 6. ledna připravil pro takovou reakci půdu. Vzbouřenci ale nebyli teroristé. Jejich primárním účelem nebylo rozpoutat teror a vyvolat strach ve všeobecné populaci. Jejich účelem bylo zabránit zvolenému prezidentovi nastoupit do úřadu. Na rozdíl od většiny teroristů jejich činy mířily přímo na cíl, když se vydali do sídla politické moci ve Spojených státech a pokusili se uchopit moc v reakci na výzvu prezidenta Spojených států, kterou vnímali jako jeho rozkaz.

Jiná budoucnost, budoucnost, ve které nebudou mít vládu lži, síla a strach, demokratická budoucnost, musí být možná. Dne 20. ledna 2021 se konala Bidenova slavnostní inaugurace, na které zazněl příslib takové budoucnosti. Soudkyně Nejvyššího soudu Sonia Sotomayorová, první žena latinskoamerického původu na této pozici, prováděla přísahu Kamaly Harrisové, první viceprezidentky, ženy a zároveň osoby afroamerického původu, Biden přednesl vzletnou řeč, a především zazněla inaugurační báseň „The Hill We Climb“ (Kopec, na který stoupáme) dvaadvacetileté Amandy Gormanové. Zní jako volné pokračování básně „Ať opět Amerika Amerikou je“ Langstona Hughese, kterou cituji na konci této knihy. Gormanová recitovala:

Protože být Američan neznamená jen psát
vlastní příběh
a tvrdit, jak jsme na něj hrdí
Je to i minulost, která dríme
a čeká, jak se k ní postavíme
Viděli jsme sílu, která by se radši z národa
vydělila
než aby se o něj dělila, víme
že radši zemi zničí, aby když ne její, nebyla ničí
A chvíli se zdálo, že se jí to podaří
...
A nesmí nás v té práci
nic zastavit a zastrašit
protože naše zaváhání a zmatky
by další generaci zas jen stáhly zpátky
A naše chyby bezpochyby zdědí děti

(Přel. MIKULÁŠ BRYAN)

Vyjadřuje výzvu čelit vzdálené i nedávné minulosti, abychom mohli vybudovat budoucnost. V Bidenově inauguračním projevu zazněla podobná výzva. Slovo „historie“ použil sedmkrát a slovo „příběh“ devětkrát (slovo, které dominovalo v Trumpově projevu před čtyřmi lety bylo „suverenita“). Biden vyzýval Američany, aby společně napsali „příběh naděje, nikoli strachu; spojenectví, nikoli nejednoty; světla, nikoli temnoty [...]; slušnosti a důstojnosti; lásky a uzdravení; velikosti a dobra. Kéž nás takový příběh vede kupředu. Kéž nás inspiruje. Kéž vypráví

následným pokolením, že jsme výzvu historie vyslyšeli“. Takový příběh by musel zahrnovat také stud a trauma z minulosti i naději a touhy plynoucí z principů, na kterých byly Spojené státy založeny. Takový příběh by musel být nemilosrdně jednoznačný a radikálně inkluzivní. Vyprávění takového příběhu musí být celonárodní projekt vedený prezidentem a s účastí každého okresu v celé zemi. Musí to být projekt, který oživí veřejný prostor a umožní trvalou veřejnou debatu. Jakkoli je těžké si představit, jak se v postpandemické a posttrumpovské Americe lidé scházejí v centrech měst, aby spolu debatovali a spolupracovali na tvorbě nového příběhu společného pro všechny, jedině takovýto nepravděpodobný a obtížný projekt nás může uchránit od dalšího autokratického pokusu. Tato kniha je malým příspěvkem k takovému vyrovnání se s minulostí pomocí vyprávění, pokusem nabídnout možný způsob, jak se ohlížet za těmi nepochopitelnými čtyřmi roky.

New York City

Únor 2021

ÚVOD

Američané poznali širší repertoár Donalda Trumpa dlouho předtím, než se rozhodl v podvečer 11. března 2020 oslovit národ ve věci pandemie nového koronaviru.¹ Znali jsme celý jeho rozsah: umění vládnout gestem, mlčení i lži, sebechválu, rozdmýchávání obav, zastrašování. Trump už dříve koronavirus opakovaně označil za chřipečku, či dokonce hoax; předpovídal, že sám od sebe zázračně zmizí. Uběhly dva měsíce od chvíle, kdy Čína, kde se virus objevil poprvé, zveřejnila genetický kód viru.² Většinu té doby Spojené státy promrhaly.³ Nemocnice nebyly vybaveny k tomu, aby dokázaly čelit nadcházejícímu příslunu pacientů. Ochranné pomůcky se staly nedostatkovým zbožím. Bílý dům držel v tajnosti životně důležité informace.⁴ Nebylo dostupné testování. Avšak nyní, když už se virus v zemi šířil, bylo na prevenci pozdě a nikdo ani neměl plán, jak jej zastavit a porazit. Po úmrtích prvních

diagnostikovaných Američanů začala propukat panika ve státě Washington stejně jako v Kalifornii, New Yorku i jinde.⁵ Trump konečně vystoupil v televizi.

Svůj repertoár předvedl celý. Oznámil, že zakazuje vstup do země cestujícím z Evropy – velké gesto. Pochlubil se, že „reagoval velmi rychle a profesionálně“, slíbil plošné testování a účinné antivirální léčení a prohlásil, že pojišťovny nebudou za léčbu požadovat spoluúčast; samé mlžení a lži. Sliby průběžně prokládal sebechválou, když vedle jiného označil americký postup za „nejagresivnější a nejkompexnější“, tvrdil, že Spojené státy epidemii zvládají lépe, než to dokázaly evropské země, a diváky ujišťoval, že země je dobře připravena. Nic z toho nebyla pravda. A nakonec došlo i na šíření strachu: Trump nazval covid-19 „cizím virem“ a ukázal prstem na Evropu. Zanedlouho pak přišel s ještě lepším názvem, „čínský virus“, a zločiny z nenávisti vůči Američanům asijského původu začaly přibývat.

Trump ten večer očividně použil čtecí zařízení. Mluvil vážně. Jinými slovy se jednalo o jedno z mála vystoupení, kdy alespoň na některé Trump působil prezidentsky, protože se nechoval jako naprostý šílenec. Například bývalý ohijský guvernér, republikán John Kasich, na stanici CNN Trumpa hájil těmito slovy: „Zvládl to.“⁶ Zčásti to zvládl právě proto, že projev četl. Ale právě proto, že se v této výjimečné pandemické situaci Trump nepředvedl v úplně nejhorším světle – jen jako obvykle mlžil a zveličoval vlastní zásluhy –, jsme byli svědky Trumpa v nejlepší formě.

V následujících týdnech se Trump bude vyhýbat odpovědnosti za krizi. Když dostal otázku o nedostatečném testování, odpověděl doslova: „Ne, vůbec žádnou zodpovědnost nepřijímám.“⁷ Guvernérům vzkázal, že ochranné pomůcky si mají zajistit sami, a neposkytl jim žádný návod, jaká přijmout opatření.⁸ V Bílém domě pořádal prakticky každý den brífinky, během kterých si bral slovo a rozdával pavědecké rady, když například velebil účinky neověřených léků,⁹ které pak lidé hned začali používat.¹⁰ Nevyslyšel výzvy, aby uplatnil zákon o obranné výrobě, který by přiměl společnosti k přesměrování kapacit na výrobu potřebného vybavení, zjevně z obavy, aby nesnížil zisky kamarádům z korporátní sféry.¹¹ Neustále chválil svou inteligenci a svůj přístup k řešení situace. Televizní programy tato vystoupení vysílaly živě. V novinách se o nich psalo stejně jako o jiných Trumpových prohlášeních ohledně koronaviru, jako by byly obsahem smysluplného prezidentského vládnutí založeného na nějakých postojích, principech a strategii. Ve výsledku pak více než polovina Američanů Trumpovu reakci na pandemii schvalovala i přesto, že lidé umírali, nemocnice po celé zemi zároveň praskaly ve švech a ekonomika šla ke dnu.¹²

Někteří přirovnali Trumpovu reakci na covid-19 k odpovědi vlády Sovětského svazu na havárii černo-bylské jaderné elektrárny v roce 1986. Je třeba uznat, že toto přirovnání není zase tolik přitažené za vlasy. Ti nejohroženější nedostali nezbytné, potenciálně životně důležité informace, a to v důsledku selhání vlády. Na jedné

straně se šířily fámy a strach a na druhé nebezpečná lhostejnost. A nehorázné na tom samozřejmě bylo také to, že této tragédii šlo předejít. Jistě, Američané měli v roce 2020 mnohem lepší přístup k informacím než obyvatelé Sovětského svazu v roce 1986. Členové Trumpovy administrativy však měli se sovětskou vládou dvě věci společné: naprosté pohrdání lidskými životy a manickou snahu zavděčit se vůdci, který má působit neomylně a všemocně. Právě to jsou prvky autokratického vládnutí. Za tři roky prezidentství, dokonce ještě před vypuknutím koronavirové pandemie, se Trump přiblížil k dosažení autokratické vlády víc, než by většina lidí vůbec považovala za možné. Tato kniha popisuje proces této proměny – a popisuje naději, kterou snad stále ještě chováme, že jednoho dne se trumpismu zbavíme.

PRVNÍ ČÁST

AUTOKRATICKÝ POKUS



1.

JAK TO POJMENUJEME?

Mohl to být jakýkoli jiný týden Trumpova působení v úřadě – třeba ten, kdy popíral názor vládních expertů na pandemii nemoci covid-19; ten, kdy spílal soudcům Nejvyššího soudu; nebo ten, kdy veřejně ponižoval členy svého vlastního kabinetu. Vezměte si týden v říjnu 2019, měsíc po začátku kongresových slyšení k impeachmentu prezidenta po více než tisíci dnech od nástupu do úřadu. Americký velvyslanec na Ukrajině William B. Taylor mladší pod přísahou vypovídal o tom, jak prohrál bitvu s Trumpem a jeho lidmi o prosazování zahraniční politiky v souladu s vládní politikou a praxí.¹ Republikánští poslanci opanovali uzavřené jednání k impeachmentu bizarní smrští vystoupení, jež mířila proti jednání Kongresu.² Trumpův osobní obhájce William Consovoy během líčení tvrdil, že dokud jeho klient bude prezidentem, má vůči veškerému stíhání imunitu, a to i kdyby

hypoteticky někoho zavraždil uprostřed Páté avenue.³ A v pátek ráno na levé straně domovské webové stránky novin *The New York Times* visely dva titulky. Ten horní oznamoval, že ministerstvo spravedlnosti začalo prověřovat samo sebe, zda vyšetřováním ruského ovlivňování voleb v roce 2016 nespáchalo trestný čin.⁴ Titulek pod tím informoval o tom, že ministryně školství Betsy DeVosová byla shledána vinnou z pohrdání soudem, když v přímém rozporu se soudními rozhodnutími pokračovala ve vybírání splátek studentských půjček od bývalých studentů již neexistujících komerčních vysokých škol.⁵ Vláda jako by na všech myslitelných frontách vedla boj sama se sebou.

Trumpovské zpravodajství je zvláštní v tom, že umí šokovat a přitom nepřekvapit. Každá jedna událost toho týdne byla sama o sobě ohromující: byla frontálním útokem na smysly a meze porozumění. Dohromady však představovaly jen více téhož. Trump zdeformoval vládnutí, média i samotnou myšlenku politiky k nepoznání. Částečně ze zvyku a částečně z pocitu nezbytnosti jsme zprávy nadále vytvářeli i konzumovali – toto prezidentství produkovalo více zpráv za časovou jednotku než kterékoli jiné –, ale po žádném z toho tisíce dnů jeho vlády jsme se ani o kousek nepřiblížili k pochopení toho, co se nám to děje.

Zpravodajství vstřebáváme jen s obtížemi, což je částečně způsobováno používanými slovy, neboť ta dokážou proměnit i pobuřující čin v něco obyčejného. Ministryně školství byla shledána vinnou za pohrdání soudem

a noviny při líčení této šokující události užívaly normalizující výrazy. Zřejmě nejvyhraněnější popis to označil za „výjimečně ojedinělé soudní napomenutí člena vlády“.⁶ To ani zdaleka nevystihuje dramatickosti situace, kdy členka kabinetu vůbec nelituje, že její podřízení odebírají majetek lidem – šestnácti tisícům –, které měli od soudu nařízeno nechat na pokoji. I kdybychom našli slova k popisu oné výjimečné, sotva představitelné povahy trumpovského zpravodajství, k určení její závažnosti by to nestačilo. Jak hovořit o tom, že víceméně neuvěřitelné události se staly běžným jevem? Jak popsat konflikt mezi existujícími vládními institucemi a prezidentským aparátem, který se je pokouší zničit?

Několik možných odpovědí jsem našla v díle maďarského sociologa Bálinta Magyara. Když se Magyar pokoušel definovat a popsat, co se odehrálo v jeho zemi, uvědomil si, že na to jazyk, jímž hovoří média a akademici, nestačí. Po zhroucení východního bloku v roce 1989 místní i západní komentátoři k popisu dění v regionu přejali jazyk liberálních demokracií. Hovořili o volbách a legitimitě, vládě práva a veřejném mínění. Jejich jazyk odrážel jejich předpoklady, ale také omezení – předpokládali, že se jejich země stanou liberálními demokraciemi, což se zdálo jako nevyhnutelný důsledek konce studené války. Jiný jazyk ostatně k dispozici neměli. Když ale používáme nesprávný jazyk, nedokážeme správně popsat, co vidíme. Jazykem vyvinutým k popisu ryb nemůžeme dost dobře popsat slona: slova jako „žábry“, „šupiny“ a „ploutve“ nám nebudou k ničemu.

Když se vývoj v některých postsovětských republikách začal ubírat nečekaným směrem, jazyk snižoval naši schopnost tyto procesy pochopit. Hovořili jsme například o tom, jestli v dané zemi existuje svobodný tisk nebo svobodné a férové volby. Avšak tvrdit, že neexistují, je podle Magyara podobné, jako bychom říkali, že slon neumí plavat nebo létat: o tom, co je slon zač, se moc nedozvíme. Teď se odehrávalo totéž ve Spojených státech. Používali jsme jazyk politických sporů, soudních procedur či stranických disputací k popisu něčeho, co ničí systém, k jehož popisu tyto termíny měly sloužit.

Magyarovi trvalo přibližně deset let, než vypracoval nový model – a nový jazyk – k popisu toho, co se odehrává v jeho zemi. Zavedl výraz „mafiaňský stát“, který popsal jako specifický systém podobný klanovému zřízení, kde jeden člověk rozděluje peníze a moc mezi všechny ostatní členy klanu. Dále rozvinul koncept autokratické transformace, která má tři fáze: autokratický pokus, autokratický průlom a autokratickou konsolidaci.⁷ Zdálo se mi, že právě toto jsou termíny, které by si americká kultura mohla dnes vypůjčit a tím symbolicky převrátit rok 1989 naruby: tyto výrazy jako by se k popisu naší dnešní reality hodily lépe než standardní termíny americké politiky. Magyar zkoumal znaky a okolnosti tohoto procesu v postkomunistických zemích, kde také vypracoval detailní taxonomii. Velkou neznámou však zůstávalo, jak k něčemu podobnému mohlo dojít ve Spojených státech.